דרשוני כרך א — אחרית דבר

תמר ביאלה

לפני שנים מספר נתגלגלו לידי מדרשיה של רבקה לוביץ. הפגישה המפתיעה עם פתרונות כל כך 'פשוטים', אלגנטיים וקולעים לבעיית הביטויים הפטריארכליים הקשים במקרא, הדהימה אותי וגרמה לי טלטלה עזה. השנינות, הבהירות והיושר המאפיינים אותם עוררו בי, למעשה, תחושת התגלות. בבת אחת נתחוור לי כוחם הגואל של מדרשי נשים: הדרך שהם מעניקים לאשה פמיניסטית להישאר מחוברת למקורות, ולהמשיך לשאוב מהם השראה מוסרית וקיומית לחייה. מצאתי מזור ושמחה.

מאוחר יותר נתקלתי במדרש שכתבה אשה נוספת, חנה תומפסון, הפעם באנגלית, בשם 'מדמיינת את שרה'. כעת שוכנעתי סופית שמדובר אכן במדרשים, ובמדרשים נשיים דווקא. המסע המרגש שעשיתי עם מדרש זה, הוביל אותי במידה רבה לעבודה על הספר הזה.

תרגמתי חלקים שונים ממדרש זה, שהוא ארוך במקורו, והקראתי אותם במסגרות שונות, בניסיון להפיץ את בשורת הגאולה הטמונה בתופעה זו של נשים כותבות מדרשים. התגובות היו, חזקות מאוד, ושיקפו, כך נדמה לי, את עוצמתם של מדרשים מסוג זה.

המדרש של תומפסון מספר סיפור מקביל לסיפור עקדת יצחק מספר בראשית – הסיפור שלא סיפרה התורה על העקדה מנקודת מבטה של שרה. היא מתארת דו-שיח ארוך ומרתק בין הקב"ה לשרה, לאחר שאברהם ויצחק כבר יצאו אל ההר. בשיחה מצמררת זו, משיב האל למחאותיה של שרה בתיאור קשה ומפחיד של ההיסטוריה הצפויה לזרעו של יצחק – עם ישראל – ועל הכאב והזוועה שהעקדה תוכל למנוע. לשרה מתחוור שבשתיקתה, היא תוכל לאפשר לאברהם לעקוד את יצחק, ובכך לבצע מעין הפלה למפרע. לעומת זאת, אם תסרב ותבחר להתערב, להציל את בנה, תהא אחראית להיסטוריה מרה ומיוסרת של צאצאיה. אחרי התלבטות מורכבת שבה עולים הטיעונים לכאן ולכאן, בוחרת שרה בכל זאת 'ללדת' את יצחק, להתערב במהלך ולמנוע את עקדתו, ובכך מאפשרת להיסטוריה שלנו, על הרע והטוב שבה, להתרחש.

בתגובה, מברך אותה ה' בברכה דומה לזו שבירך את אברהם, דומה אבל שונה (בתרגום שלי):אכן, יען אשר עשית את הדבר הזהולא חשכת את בנך, את יחידך,מהעולם, שרה,כי ברך אברכך,והרבה ארבה את זרעךככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים.ויירש זרעך את שער אויביוווהתברכו בזרעך כל גויי הארץעקב אשר שמעת בקוליוהחלטת טוב.

בעיניי, מדרש זה מהווה דוגמה, מודל, ל'מדרש נשי', משום שהוא מקשר בין ניסיון החיים האישי של הכותבת, חוויה קיומית של אשה, לבין כתבי הקודש, ועל ידי כך מעורר שאר-רוח קיומי ומוסרי בקוראים. הוא מבקש לחייב ולאשר את הקיום האנושי בעולמנו זה כפי שהוא, העולם שבו הקב"ה ציווה עלינו לחיות.

הצגתי מדרש זה לראשונה בכנס 'קולך' השלישי (תשס"ג). כמה ימים לאחר מכן, קיבלתי למשרדי שיחת טלפון מאשה שלא הכרתי. היא נשמעה נסערת, וביקשה לשתף אותי בחוויה אישית: בשבוע שלפני הכנס מת אחיה, חייל בשירות סדיר, בתאונת אימונים. באחד מימי ה'שבעה' היא הייתה עדה לשיחה שהתנהלה בהיחבא במטבח בין אמה לחברתה. החברה פנתה לאמה ושאלה אותה: 'לו ידעת, אז, לפני עשרים ואחת שנים, שבנך ימות כך, האם היית מוותרת ומעדיפה לא להביא אותו לעולם?' הבת חיכתה מזועזעת לתשובת אמה שהשיבה: 'לא. הייתי יולדת אותו אף על פי כן'.

בהזדמנות אחרת הקראתי את המדרש בחוג-בית של קרובי משפחה מבוגרים, המתקיים למעלה מארבעים שנה בבתי המשתתפים. במהלך הערב דחו המשתתפים בנוקשות ובזעף את בקשתי להכיר ביצירות אלו כמדרשים לכל דבר הראויים למעמד שווה למדרשים המסורתיים. מתח רב היה באוויר. לפני שיצאתי, ניגש אליי אחד המשתתפים וסיפר לי שהוא ניצול שואה ששרד את אושוויץ והצליח להמשיך בחיים. הוא היה מאוד נסער והתקשה להתבטא, רק חזר ואמר לי שוב ושוב: 'המדרש הזה על שרה בעקדה הוא מדרש! אל תקשיבי למה שאומרים לך, הוא מדרש, אני יודע! זה מדרש!!'

פעם נוספת שבה נתחוורה לי עוצמתו של המדרש, ולמעשה עוצמתה של כתיבה מדרשית נשית בכלל, הייתה כשקראתי את אותו מדרש במהלך דרשה בבית כנסת מסוים בארצות הברית. ב'קידוש' שלאחר התפילה ניגשה אלי אשה שהתקשתה אף היא לדבר. מתוך שברי משפטים הבנתי שנולד להם לפני כמה שבועות ילד בעל מוגבלות קשה מאוד שסיכוייו לשרוד קלושים. הרופאים הציגו להם את הברירה שעומדת לפניהם: לא להתערב התערבות רפואית יתרה בילד, ובכך להביא למותו הבטוח בטווח הקצר; או להתחיל מסכת של טיפולים קשים ומפרכים, שלא ברור אם ימנעו ממנו ייסורים למשך חייו, ולא ברור אם הם בכלל יאפשרו לו חיים. בן זוגה, כך הסבירה לי, מבקש שלא תהיה התערבות רפואית, ואילו היא רוצה לנתח, והם לא מוצאים שפה משותפת בעניין.ביקשתי להבין כיצד אני יכולה לעזור, והיא פרצה בבכי והטיחה בי: 'את לא מבינה? אני שרה! אני שרה!!' וברחה.

אחרי שראיתי במו עיניי עד כמה נוגע מדרש יחיד זה, 'מדמיינת את שרה', בנימי נפשם של שומעיו ועוזר להם לאשר מחדש את חייהם בתוך נסיונות קשים כל כך, נשבעתי שלא אנוח ולא אשקוט עד שמעמדם של מדרשים אלה בתרבות היהודית ובארון הספרים שלה, יהיה זהה לאלה של אחיו הגבריים, מדרשי האגדה המסורתיים. בעיני רוחי ראיתי כיצד, כשאדליק את המחשב כל בוקר ואפתח את 'פרויקט השו"ת', יעלו בפניי, זמינים כשאר הקבצים, לצורך הכנת שיעור או דרשה, גם מדרשים מאוסף מדרשי הנשים שנחמה ואני נצליח לאסוף.

היום אני מבינה שאת מעמדם של קובצי מדרשים אלה תקבע ההיסטוריה היהודית שתמשיך גם כשכבר לא נהיה כאן. מה שלצד זאת הולך ונעשה לי חשוב ביותר, הוא המאמץ לטפח ולעודד נשים לכתוב כתיבה דתית, מדרשית או אחרת, שתאפשר להן להמשיך ולמצוא בית רוחני ביהדות, ושתעניק ל'יהדות' השראה רוחנית נשית. וכמובן, אני תקווה שעם השנים, גם תהליך הפיכת כתבים אלה לזמינים, ילך וייעשה קל ופשוט יותר.